

Дяченко Н. В.

ВОЛОДИМИР ЗАВІТНЕВИЧ НА ТЛІ ПЕДАГОГІЧНОГО ТА ГРОМАДСЬКОГО ЖИТТЯ КИЇВСЬКОЇ ДУХОВНОЇ АКАДЕМІЇ

Статтю присвячено висвітленню особистості талановитого вченого-гуманітарія В. З. Завітневича (1853—1927) на тлі педагогічного та громадського життя Київської духовної академії під час його керування кафедрою вітчизняної історії КДА (1884—1910).

Історія Київської духовної академії кінця XIX — початку XX ст. знає чимало імен вчених і педагогів, які залишили помітний слід у вітчизняній науці і культурі, суспільно-політичному житті Києва і України в цілому: М. І. Петров, Ф. І. Титов, П. Д. Юркевич, В. А. Біднов та інші. До цієї плеяди належить і талановитий київський історик, археолог, філософ, педагог та громадський діяч Володимир Зеновійович (Зенонович) Завітневич (1853—1927), котрий упродовж майже 30 років очолював кафедру вітчизняної (за тодішньою офіційною термінологією — «російської») історії КДА. Його науково-педагогічна та громадська діяльність виходила далеко за межі Академії. В. Завітневич був відомий на теренах наукового життя не лише Києва, а й усює колишньої Російської імперії.

На жаль, ім'я вченого тривалий час було зовсім забуте. Причин тому кілька. В. Завітневич належав до кола ліберально-демократичної київської професури, серед представників якої за радянської влади не замовчувалося хіба лише ім'я професора Університету Св. Володимира І. В. Лучицького. У той же час він залишився поза увагою новітньої української історіографії, оскільки сам безпосередньо не був діячем українського національно-культурного руху, хоча й ставився до нього з розумінням і прихильністю. Та головна причина полягає, мабуть, у тому, що після В. Завітневича, окрім його надрукованих ще за життя наукових робіт, залишилося не так багато документів, котрі могли б у повному обсязі окреслити його життєвий і творчий шлях.

Отже, мета цієї роботи — висвітлення особистості В. Завітневича як громадського діяча та педагога Київської духовної академії на підставі опрацьованих архівних та деяких опублікованих наукових матеріалів.

Серед рукописних документів В. Завітневича, які збереглися у фондах рукопису Національ-

ної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського, лише кілька листів та записок [1]. Не збереглося ні щоденників, ні якогось тривалого листування вченого. Проте є чимало згадок колег про нього, хоча подекуди й досить побіжних. Найціннішими з них — тими, які найбільшою мірою розкривають нам саму особистість В. Завітневича, — є, безумовно, спогади про нього вихованця (курс 1887—1891 рр.), а надалі — професора КДА В. Рибинського [2] і талановитого українського історика, вихованця КДА й одного зучнів В. Завітневича, В. Біднова [3]. Поодинокі ділові документи про В. Завітневича — від формулярного списку з переліком нагород [4] до свідоцтва про вінчання з петербурзькою дворянкою О. О. Барколовою [5] — можна знайти у фонді «Київської духовної академії» 711 у Центральному державному історичному архіві України. Так самої фонд «Церковно-історичного та археологічного товариства при КДА» 1396 містить певну інформацію про археологічно-дослідницьку діяльність В. Завітневича у межах товариства. З нею нині можна ознайомитися на сторінках «Лаврського альманаху», спеціальний випуск якого вміщує змістовну статтю К. Крайнього, присвячену діяльності товариства впродовж усього його існування [6]. У фондах Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського певна інформація про В. Завітневича збереглася у протоколах засідань Ради КДА. Чимало даних про вченого можна знайти також на сторінках «Трудов Киевской Духовной Академии».

Спогади і документи змальовують В. Завітневича на широкому тлі навчально-педагогічного і громадського життя Київської духовної академії, що становить неабиякий інтерес не лише для висвітлення діяльності вченого і педагога, його особистості, а й атмосфери КДА, настроїв педагогічної та студентської громадськості кінця XIX — початку XX ст.

Свою педагогічну, наукову та громадську діяльність у Київській духовній академії В. Завітневич розпочав 1884 року, коли його на конкурсних засадах було обрано на вакантне місце доцента (керівника) кафедри російської цивільної історії. Він заступив на цій посаді Ф. Терновського – першого керівника кафедри російської цивільної історії, що сформувалася після поділу в 1863 р. за ініціативи професора І. Малишевського кафедри російської церковної та цивільної історії КДА на дві— окремо російської церковної історії та російської цивільної історії [7]. Після того як Ф. Терновський залишив кафедру, було оголошено конкурс на заміщення вакансії. Слід зазначити, що відразу ж на цю посаду балотувався інший відомий історик КДА — С. Голубев, проте він не набрав належної кількості голосів професорської ради КДА, незважаючи на клопотання таких поважних професорів, як професор російської церковної історії І. Малишевський та професор нової історії О. Розов [8]. Уже через чотири місяці кандидатами на цю посаду виявилися магістр російської історії Петро Голубовський — вихованець Університету Св. Володимира, професор аналогічної кафедри в стінах власної альма-матер, і вчитель Варшавського духовного училища Володимир Завітневич [9]. За програмою конкурсу, охочі обійняти означену кафедру, крім диплома на ступінь магістра чи доктора богослов'я, отриманого в одній з духовних академій (або ж диплома на ступінь магістра чи доктора історичних наук, отриманого в одному з університетів), повинні були надати Раді КДА свої наукові праці, котрі вони захистили для отримання належного ступеня, а також інші друковані чи написані від руки твори за профілем кафедри. Також необхідно було подати свої програми лекційних курсів. Здобувач повинен був прочитати публічно в присутності комісії з професорів та доцентів церковно-історичного відділення Академії дві пробні лекції: одну — на свій розсуд, а другу — за призначенням комісії [10]. Ординарному професору КДА І.І. Малишевському було доручено попередньо розглянути представлені здобувачами наукові твори та дати письмовий відгук про їх порівняльні переваги [11]. Згодом у своєму повідомленні до Ради Академії професор Малишевський зазначив, що магістерській роботі В. Завітневича «"Палинодія" Захари Копистенського та її місце в історії західно-руської полеміки XIV і XVII ст.» він дає вищу оцінку. Тому відповідно до постанови Ради саме В. Завітневича і було запрошено до КДА для публічного читання в присутності

всієї Ради двох випробувальних лекцій [12]. Після того як В. Завітневич з'явився до КДА і прочитав перед Радою дві лекції, тодішній ректор КДА преосвященний Сильвестр на черговому засіданні Ради у своєму зверненні зазначив: «На підставі усіх відомостей про магістра Завітневича і безпосереднього ознайомлення членів на лекціях з викладацькими здібностями його пропоную тепер Раді вирішити питання про обрання його на шукану ним кафедру у званні доцента замість обійманої ним посади вчителя Варшавського духовного училища». Після підрахунку голосів присутніх членів Ради виявилось, що всі вони виступили за те, щоб обрати В. Завітневича доцентом на вакантну кафедру російської цивільної історії [13].

Згодом, за останніх років свого життя, у листі до одного зі своїх колишніх колег І. М. Іконнікова В. Завітневич згадував про перші дні свого викладання в Академії: «Я тоді, ще молодий парубок, не без боязкості виходив на кафедру, котру займав такий серйозний вчений (Ф. Терновський. — *Прим. авт.*), про що я і сповістив своїм слухачам на першій лекції» [14]. У той час В. Завітневич ще не знав, що невдовзі він сам стане чи не найпопулярнішим викладачем історичної дисципліни серед студентів КДА. Як згадував його колега, колишній студент, а згодом — професор священної історії Старого Заповіту КДА В. Рибинський, «у той час, як словесники захоплювалися В. Н. Малініним, у істориків був популярним доцент російської історії В. З. Завітневич» [15].

Як зазначено в одному зі звітів про стан КДА в середині 80-х рр. XIX ст., «кожен із викладачів мав по власній кафедрі чотири лекції на тижденьабонеменшетьох» [16].

В. Рибинський свого часу згадував про те, який в КДА взагалі був підхід до читання курсів: «Справа в тому, що Статут, а може, докладна записка до нього, вимагали обліку повних курсів з кожної дисципліни. Тодішній ректор КДА преосвященний Сильвестр сурово взагалі дотримувався букви Статуту, наполягаючи на виконанні цієї вимоги. Згодом, коли мені самому довелося викладати в Академії, преосвященний Сильвестр завжди при пред'явленні йому річної програми неминуче запитував, чим програма закінчується, і я завжди повинен був доводити програму до останньої за часом книги Старого Заповіту, хоч і жодного разу не міг виконати усієї програми. За необхідності читати повні курси з кожної дисципліни час для читання лекцій був у край обмежений: чотири для професора і три, а іноді дві, лекції для доцента.

Щоб укластися в невелику кількість лекцій, звичайно ж доводилося багато чого випускати, багато чого викладати конспективно. Власне кажучи, жодного курсу не можна було дати з тою повнотою, котра вимагалася б» [17].

Документи, які збереглися в протоколах Ради КДА, свідчать про вимушено дуже стислу побудову лекційних курсів В. Завітневича. «З російської цивільної історії доцент Володимир Завітневич студентам першого курсу після поняття про дисципліну й загального огляду історії руської державної області та побуту слов'ян до створення руської держави виклав основи її, з оглядом невеликих територій, та діяльність перших варязьких князів від Ярослава I до татарського нашествия з нарисом внутрішнього побуту її та положення окремих князівств з їх поділом та підрозділами, та історію Новгороду і Пскова; далі історію збірної діяльності Москви й, нарешті, загальний погляд на історію руської держави в останні періоди її існування» [18]. І далі: «З російської цивільної історії доцент Володимир Завітневич після ознайомлення з предметом, завданнями та джерелами російської цивільної історії та ознайомлення з племенами, котрі населяли територію і зовнішньої Росії, зобразив розселення слов'ян та їхній побут до заснування руської держави, ретельно виклав історію російської держави до Іоанна IV включно та в стислішому вигляді історію Росії після Іоанна IV до найпізніших часів» [19].

Проте лекційні курси В. Завітневича вигідно вирізнялися на фоні консервативної побудови навчального процесу, що панувала в той час в Київській духовній академії. У своїх спогадах В. Рибинський як колишній її студент згадував: «Не влаштовувала нас академічна наука нашого часу і тому, що вона занадто далеко стояла від життя. (...) Всю увагу було зосереджено на старовинному. Ніколи не казали нам про толстовство, хоча в той час воно було злобою дня. Нічого не чули ми про соціалізм і його ставлення до християнства(...)» [20]. І далі: «Свого часу я і мої товариші дуже засмучувалися і страждали від «сухості» Київської академії. Чому, власне, так виходило, я не можу сказати з впевненістю. Пізніше мені довелося бути товаришем своїх викладачів по службі, і я пізнав їх більше. Не можу сказати, що всі вони були людьми безнадійно сухими, позбавленими уявлення про сучасність. Але все ж таки ніяких спроб роз'яснити нам сучасність, скерувати наші ідеї для того, щоб в ній орієнтуватися, вони не робили. Можливо, саме в цьому і проявлялася та реакційність епохи Олександра III, про яку тепер так багато

говорять? Адже в роки реакції завжди звертаються думками до минулого. Можливо, вказане вище було результатом того, що в Київській академії постійно говорили про її 300-річне існування, тоді вже почали готуватися до святкування 300-річного ювілею, взагалі любили згадувати героїчне минуле,— і цією фіксацією уваги на минулому загипнотизували себе й відгородилися, ніби стіною, від теперішнього» [21]. «Ми, тодішні студенти, всю сухість академічної науки і життя приписували впливу ректора преосвященного Сильвестра» [22]. «(...) Ми часто заздрили іншим академіям, про життя яких ми дізнавалися з листів своїх товаришів. Нам уявлялося, що в Петербурзі, і особливо в Москві, в академіях живеться значно приємніше, ніж у Києві» [23].

Проте, згадуючи професорів, той же Рибинський зазначає про В. Завітневича таке: «В. Завітневич навчався не в Київській академії, а в Петербурзькій, і тому, мабуть, почасти внаслідок цього різко відрізнявся від інших професорів. Людиною він був досить-таки обдарованою, мав чудову пам'ять, широке коло інтересів та варту уваги посидючість. Водночас він володів у великій мірі даром слова, легко говорив і писав, а в співбесідах і суперечках був зовсім невтомним» [24].

На відміну від Рибинського, котрий «навчачись на літературному відділенні, лекцій його систематично не слухав і тому в студентські роки повного уявлення про нього не мав» [25]. В. Біднов був учнем В. Завітневича. І в той час, коли В. Рибинський, тепер уже із зрозумілих нам причин, зазначає, що «лекції вважалися обов'язковими, але відвідувалися далеко не усіма. На останніх лекціях студентів взагалі було небагато» [26], ось що В. Біднов згадує про лекції свого вчителя В. Завітневича: «Лекції його були завше змістовні, викладав жваво, із захопленням і тим притягав багатьох слухачів, навіть тих, які не записувалися на його курси» [27]! Далі В. Біднов пише: «Видатні події політичного або громадського значення давали професору В. Завітневичу нагоду замість чергової лекції викладати спеціальну, присвячену цій події. Такі випадкові виклади виходили в нього особливо цікаві й робили на слухачів сильне враження новизною змісту, рішучістю виразів та картинністю зовнішньої форми. Деякі з таких викладів з'являлися потім на сторінках «Трудов Киевской Духовной Академии» [28]. І це в той час, коли вище наведено приклад спогадів В. Рибинського про те, як загальна маса студентів страждала від «сухості» профе-

сорів, лекції котрих «стояли далеко від життя» і котрі не робили «ніяких спроб роз'яснити їм сучасність, скерувати їхні ідеї для того, щоб в ній орієнтуватися». Тому й не дивно, що В. Завітневич так «відрізнявся від інших професорів», виходячи зі слів того ж В. Рибинського.

Безумовно ж, В. Завітневич виділявся і безпосередньо самою манерою викладання лекцій, своїм ораторським талантом, про який зазначили в своїх спогадах як В. Рибинський, так і В. Біднов. Цим талантом були обдаровані далеко не всі професори Академії — навіть не всі ті, котрих студенти любили і поважали і котрі вважалися без сумніву вельми шанованими фахівцями у своїй науковій галузі. Так, скажімо, у того ж М. Петрова, на відміну від В. Завітневича, «(...) манера читання була погана, дикції він не мав ніякої. Приходячи в аудиторію, він діставав із бокової кишені зошита, якось незграбно ховав його під стіл і, хитнувшись, нудним голосом починав читати. Слухати його було важко». Те ж саме відзначав В. Рибинський і про професора нової історії А. Розова, у якого «дикція була неможлива», а також про інших викладачів, «слухати яких було дуже важко, і відмінний курс котрих не досягав своєї мети» [29].

Щодо улюблених студентами викладачів у КДА Рибинський, зокрема, пише: «Авторитет інших професорів іноді періодично то зростав, то падав» [30]. Серед таких професорів він називає і В. Завітневича: «У той час, як словесники захоплювалися В. Н. Малініним, у істориків був популярним доцент російської історії В. З. Завітневич. У мій час авторитет його був середнім. Деякі дуже цінували його, а інші, налаштовані більш критично, ставили його на один щабель з В. Н. Малініним й називали «балакуном». Але цей останній погляд, без сумніву, був неправильним. Правда, я особисто, навчаючись на літературному відділенні, лекцій його систематично не слухав і тому в студентські роки повного уявлення про нього не мав. Але все ж таки одна-дві лекції, котрі я відвідав, дуже мені сподобалися своєю ясністю та живістю. Потім як товариш по службі я переконався, що В. Завітневич вельми обдарований, освічений і багато знаючий історик, а також чудовий товариш і людина. З певним часом, ближче до 1905 року, популярність його у студентів швидко стала зростати, а потім уже авторитет його непохитно тримався до кінця існування Академії» [31].

В. Завітневич від самого початку органічно увійшов у життя Академії. Вже через кілька мі-

сяців після початку перебування в КДА за ініціативи ректора Сильвестра та секретаря Церковно-Археологічного товариства при КДА М. І. Петрова В. Завітневича було обрано дійсним членом товариства [32]. А 1888 р. він став помічником секретаря товариства [33]. Як пізніше зазначив про В. Завітневича у своїй доповідній записці Раді Академії М. Петров, В. Завітневич був «єдиним між професорами всіх духовних академій спеціалістом із первісних руських старожитностей, котрий обіймає цю посаду й досі значно більше професора Дмитрієвського бере участь у різних спеціальних археологічних комісіях, призначених товариством» [34]. А вже з перших років викладання в стінах КДА В. Завітневич провів ряд археологічних екскурсій (у сучасному розумінні — польових археологічних семінарів) [35].

Того ж 1888 р. на честь 900-річчя хрещення Русі КДА видає «Володимирську збірку», в якій вміщено наукові твори, присвячені цій темі. Серед творів науковців КДА до збірки увійшло і дослідження В. Завітневича «Володимир Святий як політичний діяч». Згодом заслужений ординарний професор КДАД. Поспехов написав у своєму відгуку про роботу В. Завітневича таке: «Інші ж (твори.— *Прим. авт.*) мають переважно історичний чи історично-археологічний зміст. Таким є широкий твір доцента В. Завітневича під заголовком " Володимир Святий як політичний діяч", котрий представляє докладну історію життя та діяльності Св. Володимира, зосереджену на головній події подвигу його життя — прийнятті ним святої віри християнської та насажденні її в Русі, до того ж викладення цієї історії супроводжується ретельним аналізом усіх джерел її вивчення» [36].

В. Завітневич був делегатом від Київської духовної академії на кількох археологічних з'їздах, які були на той час чи не найвизначнішими форумами з історії, археології, етнографії. Так, у 1889 р. В. Завітневича вперше делегують на ювілей Московського Археологічного товариства з дорученням привітати Товариство від імені КДА, а також для участі в заняттях археологічного з'їзду [37]. З цим дорученням В. Завітневич упорався доволі успішно. Про це свідчить звіт КДА, в якому зазначено: «З музею представлені були на археологічній виставці, що відбулася в січні 1890 р. під час археологічного з'їзду в Москві, важливі в археологічному значенні предмети під наглядом делегованого на цей з'їзд депутата Церковно-археологічного товариства при Академії, доцента Володимира Завітневича, котрий разом з іншим депутатом від

Академії, доцентом А. Дмитрієвським, брав участь у засіданнях з'їзду, а особисто — у розподілі предметів на виставці і у роз'ясненні їх археологічного значення. За таку участь в засіданнях з'їзду й організації виставки Київська академія мала щастя отримати подяку августійшого поважного представника з'їзду, Його Імператорської Величності Князя Сергія Олександровича, повідомлену Академії головою з'їзду графінею Уваровою» [38].

Включають В. Завітневича поряд з іншими шанованими професорами Академії і до різноманітних комісій КДА [39], у тому числі й до бібліотечної комісії [40].

1891 р. В. Завітневича обрали читати промову на урочистих зборах Академії, присвячених початку навчального року (так званій Академічній конференції) [41]. Темою його урочистої наукової доповіді було «Значення перших слов'янофілів у справі з'ясування народності і самотності». Але через хворобу В. Завітневича цю доповідь від його імені зачитав С. Голубев [42].

У 1899 р. внаслідок смерті заслуженого екстраординарного професора П. Лошкарьова в Академії з'явилася вакансія екстраординарного професора, і членами Ради Академії на неї було обрано В. Завітневича [43]. І вже з 1900 р. В. Завітневич став повноправним членом Ради і був присутній на її зборах [44]. А в 1903 р. за наукову роботу «Олексій Степанович Хомяков» (т. 1) В. Завітневича було затверджено в ступені доктора церковної історії [45]. У 1908 р. йому було присвоєно звання ординарного професора, а у 1909 р. - заслуженого ординарного професора.

Саме на цей період, на час революції 1905—1907 рр. припадає чимало потрясінь і змін у діяльності Київської духовної академії. Вони втягнули у свій вир і В. Завітневича, який ніколи не був байдужим до академічних справ. «Починаючи з 1905 року, — згадував В. Рибинський, — він був у самій їх гушавині, керуючи студентськими гуртками, ведучи різні переговори зі студентами, складаючи різноманітні нотатки, проекти і резолюції. Значна роль належала йому в Академії в справі відновлення занять, що були перервані в 1905—1907 рр., та в регулюванні життя на нових засадах. Багато попрацював він і в той час (1907 р.), коли через відсутність в Академії ректора мені довелося виконувати обов'язки на цій посаді, а В. Завітневичу - інспектора. Для обох нас це був тяжкий час; студенти хвилювалися, новий порядок ще не зміцнівся, наш авторитет у вищій владі був незначним (...). Аби справи хоч якось

рухалися, доводилося виявляти максимум толерантності, внаслідок того, що претензії студентів часто виявлялися безглуздими, потрібно було витратити цілі потоки красномовства і закликати на допомогу всю логіку. Все це значною мірою було притаманне і В. Завітневичу» [46].

Клопотався В. Завітневич і щодо незаможних студентів, діставав для них пільгові квитки, щоб ті мали змогу прослуховувати різноманітні публічні лекції. Про це свідчить лист В. Завітневича до І. В. Лучицького ще від 1896 р., де він пише: «(...)Чи не знайдете Ви можливість виклопотати для них право на пільгові квитки. Зі свого боку я можу додати, що ці люди у більшості випадків справді бідні, для них і декілька копійок, раз їх нема звідки взяти, багато значать» [47]. Так само знайдено записку В. Завітневича до Ради Академії від 1885 р., у якій він клопотався про те, щоб надати грошову підтримку одному зі студентів, котрий зробив копії двох стародруків. І ці стародруки потім були зараховані до фундаментальної академічної бібліотеки [48]. Поки що важко сказати, наскільки ця риса вирізняла В. Завітневича серед інших викладачів КДА, але В. Рибинський, зокрема, писав у тих же спогадах: «Ще у постановці навчальної справи в Академії в наш час відчувалася як недолік відсутність керівництва. Це, звичайно, було у зв'язку з загальним формалізмом, що панував у Академії. Відчитав лекцію — і кінець. Далі — професор сам по собі, а студенти — самі по собі» [49]. Принаймні бачимо, що В. Завітневич не вписувався в цю «формалістичну» картину загального професорського середовища КДА.

В. Завітневич належав до так званих ліберально налаштованих і прогресивних викладачів Київської академії. Ще 1905 р., разом з такими її професорами, як М. Дроздов, Ф. Титов, В. Рибинський і доцентами В. Екземплярським та П. Кудрявцевим, його було обрано до складу комісії, котра розробила «Проект найнеобхідніших тимчасових змін і доповнень до Статуту православних духовних академій». Також він був одним з авторів «Пояснювальної записки до проекту» [50]. Ця «Пояснювальна записка», написана саме його рукою і чомусь під заголовком «Пояснювальної записки В. Завітневича», зберігається в Інституті рукописів Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського в документах В. Завітневича [51]. Отже, не виключено, що саме він і був автором — у сенсі складання і написання тексту. В. Завітневич був також одним з авторів «Правди про Київсь-

ку духовну академію» [52]. Що ж до самого проекту, то професор Рибинський свого часу виклав думку комісії у статті «З академічного життя», надрукованій на сторінках «Трудов Киевской Духовной Академии». Він пише: «Деякі колізії в ході академічного життя не в усіх своїх частинах відповідають потребам часу. Виникнення такої думки цілком природне. Статут духовних академій існує майже чверть століття. За цей тривалий період збігло багато води і багато чого змінилося в нашій вітчизні. держава дійшла до визнання необхідності розбудови життя на нових засадах, Церква приступила до корінних реформ у своїй області, наука пішла вперед, свідомість особистості усюди зростала. Само собою зрозуміло, що цей загальний рух російського життя не може пройти непоміченим для Академії, й від нього неможливо відгородитися ніякими стінами. Школа повинна служити життю. Якщо життя змінилося, встановило нові задачі, створило нові запити, то і школа повинна на них так чи інакше відповідати, повинна до них так чи інакше пристосовуватися» [53]. У таких рядках і відчувається бажання колишніх студентів, а теперішніх викладачів, вдихнути в Академію оте бажане життя, якого так не вистачало їм до цього часу і про що В. Рибинський писав у своїх спогадах. І не дивно, що з-поміж так званих старих і бувалих професорів Київської духовної академії саме В. Завітневич увійшов до складу цієї ліберальної групи.

У той же час КДА отримала від обер-прокурора Синоду князя А. Д. Оболенського телеграму, у якій академічній корпорації доручалося обрати трьох делегатів для участі у нараді академічних професорів з питання про заходи, котрі могли б сприяти відновленню нормальної течії академічного життя. Шляхом закритого балотування для участі у скликаній обер-прокурором комісії було обрано професорів В. Завітневича, Д. Богдашевського і В. Рибинського [54].

Той факт, що В. Завітневича обирали до складу багатьох важливих для Київської академії комісій і делегацій, без сумніву, свідчить про його високий авторитет не тільки серед студентів, а й викладачів.

Поразка революції 1905—1907 рр., з якою інтелігент-ліберал, великий ідеаліст і миролюбник В. Завітневич пов'язував чимало надій на оновлення соціально-політичного життя, атмосфери у КДА, принесла йому чимало гірких розчарувань. Уже 1908 р. Синод призначив ревізію духовних академій. За її результатами всі нововведення були скасовані. Була повністю відно-

влена дія Статуту 1884 р. Найбільшої обструкції зазнала Київська академія.

1910р. було затверджено новий академічний Статут. До влади в КДА повернулися люди консервативних поглядів. Багатьом викладачам так званого ліберального крила довелося не з власної волі залишити Академію. Так, було виведено зі складу Академії П. Екземплярського, відправлено у відставку М. Петрова [55]. Того ж року виповнилося 30 років педагогічної діяльності В. Завітневича. Відповідно до вимоги Статуту духовних академій, продовжувати службу можна було лише з дозволу вищої влади. Вона тільки на один рік дозволила йому викладати й бути повноправним членом професорської ради.

Перед тим як залишити Академію, а разом з нею і кафедру, В. Завітневич прагнув поставити на своє місце свого учня В. Біднова, українські патріотичні настрої якого були добре всім відомі. Свого кандидата він рекомендував і висунув разом із Ф. Титовим. Проти В. Біднова С. Голубевим була запропонована кандидатура С. Чернишова, котрий на той час ще не був магістром. На професорській раді кандидат В. Завітневича за кількістю професорських голосів переміг і отримав 15 голосів, у той час як кандидат С. Голубева отримав лише 8. Проте реакційно налаштована вища влада не затвердила виборів і призначила доцентом на кафедрі небажаного для В. Завітневича С. Чернишова [56].

На такій доволі нерадінній ноті закінчилася викладацька діяльність В. Завітневича в КДА. Він продовжував свою наукову, громадську діяльність вже за межами Київської духовної академії, проте співпрацював з багатьма її викладачами. Навіть іноді читав безкоштовно лекції в КДА [57]. Слід було б ще зазначити, що протягом усього терміну викладання в КДА порушувалося двічі питання про звільнення В. Завітневича. Перший раз за його праці, присвячені Володимирі Святому, а другий - за статті про штундизм. Але в обох випадках керівництво Академії ставало на його захист [58].

Таким чином, на підставі вивчення та аналізу висвітлених у цій статті наукових матеріалів, можна стверджувати, що В. Завітневич був досить помітною і неординарною постаттю на тлі громадського та педагогічного життя Київської духовної академії. Його особистість, без сумніву, становить неабиякий інтерес як для біографічного дослідження, так і в контексті вивчення історії Київської духовної академії в цілому.

1. Інститут рукописів Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського (ІР НБУВ).- Ф. 175, спр. 1465; Ф. 162, спр. 426-427; Ф. 3, спр. 13.049-13.050; Ф. 3, спр. 49033-49036; Ф. 7, спр. 3098; Ф. 3, спр. 8054.
2. *Рибинський В.* Спогади про Київську духовну академію // Хроніка - 2000.- К., 1997.- Вип. 17-18.- С. 167- 171; ІР НБУВ.- Ф. 33.- Оп. 1.- Спр. 976.
3. *Біднов В.* Володимир Завітневич (1853-1927)//ЗНТШ.- 1928.-Т. 149.
4. Центральний державний історичний архів України в м. Києві (ЦДІАУ).- Ф. 711.- Оп. 1.- Спр. 10917.
5. Там само.- Спр. 9309.
6. *Крайній К. К.* Лаврський альманах. Спецвипуск 1.- К., 2001.
7. ЦДІАУ.- Ф. 711.- Оп. 1.- Спр. 534.
8. Протоколи засідань Совета КДА за 1883—1884 учебный год.- К., 1884.- С. 159-164; ІР НБУВ.- Ф. 194.- Оп. 1.— Спр. 24.— Арк. 62; *Крайній К. К.* Історики Києво-Печерської Лаври ХІХ — початку ХХ ст.- К., 2000.- С. 156.
9. Протоколи засідань Совета КДА за 1883—1884 учебный год.- К., 1884.- С. 434.
10. Там само.— Приложение.
11. Там само.
12. Извлечение из протоколов Совета КДА за 1884—1885 учебный год.- К., 1886.- С. 9.
13. Там само.— С. 24.
14. ІР НБУВ.- Ф. 162.- Оп. 1.- Спр. 426.
15. ІР НБУВ.- Ф. 33.- Оп. 1.- Спр. 976.- Арк. 26.
16. Извлечение из протоколов Совета КДА за 1885—1886 учебный год.- К., 1887.—Додаток.
17. ІР НБУВ.- Ф. 33.- Оп. 1.- Спр. 976.- Арк. 9-10.
18. Там само.
19. Извлечение из протоколов Совета КДА за 1886—1887 учебный год.- К., 1888.—Додаток.
20. ІР НБУВ.- Ф. 33.- Оп. 1.- Спр. 976.- Арк. 11-12.
21. Там само.— Арк. 12.
22. Там само.-Арк. 13.
23. *Рибинський В.* Спогади про Київську духовну академію.— С. 157.
24. Там само.- С. 167.
25. ІР НБУВ.- Ф. 33.- Оп. 1.- Спр. 976.- Арк. 26.
26. Там само.- Арк. 23.
27. *Бідное В.* Володимир Завітневич (1853—1927).
28. Там само.
29. *Рибинський В.* Спогади про Київську духовну академію.— С. 161.
30. ІР НБУВ.- Ф. 33.- Оп. 1.- Спр. 976.- Арк. 24.
31. Там само.— Арк. 26.
32. ЦДІАУ.- Ф. 1396.-Оп. 1.-Спр. 19.-Арк. 93.
33. ЦДІАУ.- Ф. 1396.-Оп. 1.- Спр. 57.-Арк. 3.
34. ІР НБУВ.- Ф. 225.- Оп. 1.- Спр. 571.- Арк. 8.
35. Извлечение из протоколов Совета КДА за 1886—1887 учебный год.- К., 1888.— Приложение.
36. Протокол от 9 января 1889 г. // Извлечение из протоколов Совета КДА за 1888-1889 учебный год.- К., 1889.
37. Извлечение из протоколов Совета КДА за 1889—1890 учебный год.- К., 1891.- С. 70.
38. Там само.— Приложение.
39. Извлечение из протоколов Совета КДА за 1888—1889 учебный год.-К., 1889.-С. 187.
40. Извлечение из протоколов Совета КДА за 1892—1893 учебный год.- К., 1894.- С. 72.
41. Извлечение из протоколов Совета КДА за 1890—1891 учебный год.- К., 1892.- С. 168.
42. Протокол от 26 сентября 1891 г. // Извлечение из протоколов Совета КДА за 1891-1892 учебный год.- К., 1893.
43. Протоколы засідань Совета КДА за 1899-1900 учебный год.- К., 1901.- С. 218-219.
44. Там само.- С. 272.
45. Протоколы засідань Совета КДА за 1902-1903 учебный год.- К., 1903.- С. 274.
46. *Рибинський В.* Спогади про Київську духовну академію *И* Хроніка - 2000.- К., 1997.-Вип. 17-18.-С. 169; ІР НБУВ.- Ф. 33.- Оп. 1.- Спр. 976.- Арк. 25, 29.
47. ІР НБУВ.- Ф. 3.- Оп. 1.- Спр. 8054.
48. ЦДІАУ.-Ф. 711.- Оп. 1.- Спр. 7212.
49. ІР НБУВ.- Ф. 33.- Оп. 1.- Спр. 976.- Арк. 14-15.
50. *Рибинський В.* Из академической жизни // Труды КДА.— К., 1906.- Т. 1,- С. 169-193; *Ткачук М.* Завітневич В. 3. // Філософська думка в Україні: Бібліогр. словник.— К.: Унів. вид-во «Пультари», 2002,— С. 74.
51. ІР НБУВ.- Ф. 175.- Оп. 1.- Спр. 1465.
52. *Ткачук М.* Завітневич В. 3.— С. 74.
53. *Рибинський В.* Из академической жизни.
54. Там само.- С. 170-171.
55. *Крайній К. К.* Історики Києво-Печерської Лаври ХІХ — початку ХХ ст.- С. 32—33.
56. *Бідное В.* Володимир Завітневич (1853—1927).
57. *Шурляков С.* До історії філософських товариств у Києві *І/* Філософська і соціологічна думка.- 1993.- Вип. 7-8.- С. 154.
58. ІР НБУВ.- Ф. 175.- Оп. 1.- Спр. 1465.

N. Dyachenko

V. ZAVITNEVICH AGAINST THE BACKGROUND OF THE TEACHING AND SOCIAL LIFE AT THE KIEV THEOLOGICAL ACADEMY

The article describes personality of a talented and sound scholar V. Zavitnevich (1853—1927) against the background of the teaching and social life at the Kiev Theological Academy during the time he were chairing the native history at the Academy (1884—1910).